

Nagelaten
fragmenten

DEEL 2
van begin 1875
tot eind 1879

Teksteditie en annotatie door
Giorgio Colli en Mazzino Montinari

Vertaald door Mark Wildschut

Boom

Friedrich
NIETZSCHE

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs
van het Fonds voor de Letteren.

Deze uitgave kwam tot stand met financiële steun
van het Goethe-Institut Inter Nationes.

Oorspronkelijk: Band 8 van Nietzsches *Sämtliche Werke*.
Kritische Studienausgabe in 15 Bänden. München/Berlijn/New York
(Deutschen Taschenbuch Verlag / Walter de Gruyter) 1980; 1988².
Deze tekst is identiek met deel IV/1, pp. 83-362; IV/2, pp. 381-582 en IV/3,
pp. 343-479 van de *Kritische Gesamtausgabe der Werke*.
Berlijn (Walter de Gruyter) 1978.

© 1988 by Walter de Gruyter GmbH & Co. kg, Berlin/New York.

All rights reserved

© Nederlandse vertaling: Mark Wildschut | Boom 2003

Tweede oplage 2024

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie,
microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Omslagontwerp: Michaël Snitker
Verzorging binnenwerk: Leo de Bruin †

ISBN 978 90 2446 252 0 | NUR 730

www.boom.nl

Inhoud

Opmerking vooraf *Mazzino Montinari* 7

- 1 [1-5] = N I 4: winter - voorjaar 1875 – 11
- 2 [1-8] = U II 8a: tot begin maart 1875 – 13
- 3 [1-76] = Mp XIII 6b (U II 8: 239-200): maart 1875 – 15
 - 4 [1-5] = N I 3b: voorjaar 1875 – 35
- 5 [1-200] = U II 8b: voorjaar - zomer 1875 – 37
 - 6 [1-51] = U II 8c: zomer? 1875 – 80
 - 7 [1-7] = Mp XIII 6a: 1875 – 99
 - 8 [1-8] = U I 6b: zomer 1875 – 105
 - 9 [1-2] = U III 1: zomer 1875 – 108
 - 10 [1-21] = U I 6: zomer 1875 – 154
- 11 [1-60] = U II 9, Mp XIII 4: 6-8, 47: zomer 1875 – 157
- 12 [1-33] = U II 10, Mp XIII 4: 13-46: zomer tot eind september 1875 – 204
- 13 [1] = D 10a (DmN): zomer-herfst 1875 – 225
- 14 [1-11] = Mp XIII 4: 9-12: herfst 1875 tot voorjaar 1876 – 227
 - 15 [1-27] = U II 11: voorjaar 1876? – 231
 - 16 [1-55] = N II 1: 1876 – 238
 - 17 [1-105] = U II 5b: zomer 1876 – 245
 - 18 [1-62] = M I 1: september 1876 – 259
- 19 [1-120] = U II 5c: oktober - december 1876 – 273
- 20 [1-21] = Mp XIV 1a (Brenner): winter 1876/1877 – 295
 - 21 [1-84] = N II 3: eind 1876 - zomer 1877 – 301
 - 22 [1-135] = N II 2: voorjaar - zomer 1877 – 309
- 23 [1-197] = Mp XIV 1b: eind 1876 - zomer 1877 – 328

- 24 [1-10] = Mp XIV 1c: herfst 1877 – 383
- 25 [1-3] = Mp XIV 1d (Gast): herfst 1877 – 388
- 26 [1] = D II: winter 1877/1878 – 393
- 27 [1-97] = N II 5: voorjaar - zomer 1878 – 394
- 28 [1-60] = N II 6: voorjaar - zomer 1878 – 406
- 29 [1-56] = N II 3: zomer 1878 – 412
- 30 [1-192] = N II 7: zomer 1878 – 418
- 31 [1-9] = N I 5: zomer 1878 – 444
- 32 [1-26] = N III 2: herfst 1878 – 446
- 33 [1-12] = N III 4: herfst 1878 – 450
- 34 [1-22] = N III 1: herfst 1878 – 452
- 35 [1-7] = N III 5: herfst 1878 – 455
- 36 [1-5] = Mp XIV 2a: herfst 1878 – 456
- 37 [1-3] = N III 3: november 1878 – 457
- 38 [1-2] = D 12: november-december 1878 – 458
- 39 [1-11] = N I 3c: 1878 - juli 1879 – 459
- 40 [1-27] = N IV 2: juni-juli 1879 – 461
- 41 [1-75] = N IV 1: juli 1879 – 466
- 42 [1-70] = N IV 3: juli-augustus 1879 – 474
- 43 [1-5] = M I 2: juli-augustus 1879 – 485
- 44 [1-16] = N IV 4: augustus 1879 – 486
- 45 [1-6] = M I 3: augustus 1879 – 488
- 46 [1-3] = D 13: september-oktober 1879 – 489
- 47 [1-15] = N IV 5: september - november 1879 – 490

Noten – 497

Kroniek van Nietzsches leven: begin 1875 - eind 1879 – 573

Mazzino Montinari – Opmerking vooraf

Dit tweede deel omvat Nietzsches nagelaten fragmenten van het begin van 1875 tot het eind van 1879. Ze zijn in 35 manuscripten opgetekend, en wel in 9 grotere schriften, 22 aantekenboeken en 4 mappen met losse bladen. De tekst van deel 8 van de *Kritische Studienausgabe* (KSA) is identiek met deel IV/1, pp. 83-362; IV/2, pp. 381-582 en IV/3, pp. 343-479 van de *Kritische Gesamtausgabe der Werke* (KGW) [...]

De *Nagelaten fragmenten* worden zonder enige systematische ordening gepubliceerd, precies zoals zij in hun handgeschreven versie ter beschikking staan. Bij de publicatie zijn strikt chronologische principes gehanteerd, waarbij van elke systematische ordening door de tekstbezoekers is afgezien. De handschriften worden dus in de volgorde gepubliceerd die overeenkomt met hun moment van ontstaan. Elke afzonderlijke bladzij van een handschrift wordt ofwel volgens de door Nietzsche zelf aangebrachte indeling van de bladzijden weergegeven, ofwel volgens die bladzij-volgorde waartoe men met zekerheid op grond van zijn gewoonte bij het opschrijven (bijv. zijn gewoonte om in zijn cahiers achteraan te beginnen en zo naar voren te werken) kan concluderen. Ontbreken deze aanknopingspunten, dan geldt de archivarische bladzij-nummering. Het principe dat elk handschrift apart wordt afgedrukt, wordt ingeperkt en vervangen door het criterium van de opeenvolging in tijd wanneer een handschrift lagen uit verschillende periodes bevat. In dat geval worden de verschillende lagen los van elkaar gepubliceerd. Niet opgenomen zijn briefontwerpen en plannen voor brieven, notities en opmerkingen van niet inhoudelijke en toevallige aard, bijvoorbeeld waar het de aanduiding van financiële kwesties betreft, berekeningen, notities over prijzen, reisdoelen, wandelbestemmingen, bezoeken en dergelijke. Van de voorstadia en het voorwerk van wat zich in de door Nietzsche zelf gepubliceerde werken bevindt of in uitgewerkte vorm in de nagelaten fragmenten zelf kan worden aangetroffen, werden die achterwege gelaten die zich van de latere versie slechts formeel onderscheiden; daar wordt dan echter in de noten aandacht aan geschonken. Spelling en interpunctie van de handschriften zijn princi-

pieel gehandhaafd; niet te vermijden ingrepen zijn in het apparaat van de *Kritische Gesamtausgabe* gedocumenteerd.

De doorlopende nummering van de manuscripten resp. van hun lagen stamt van de tekstbezorgers; die begint binnen elk chronologisch blok voor de desbetreffende groep van nagelaten fragmenten weer van voren af aan (in deel 1, 2, 3, 4 en 6). Elk manuscript resp. elke laag van een manuscript is voorzien van een cijfer dat met de chronologische volgorde correspondeert; de fragmenten binnen een (laag van een) manuscript zijn eveneens doorlopend genummerd, zodat zich naast het cijfer ter aanduiding van (de laag van) het manuscript, een cijfer tussen vierkante haken bevindt dat een verwijzing vormt naar de vast te stellen opeenvolging van de fragmenten in het manuscript, resp. in de laag van het manuscript. Voorts zijn de volgende tekens en sigla gebruikt.

- < > toevoeging van de tekstbezorgers
- [] door de tekstbezorgers toegevoegde titels
- [-] een woord onleesbaar
- [--] twee woorden onleesbaar
- [---] drie of meer woorden onleesbaar
- onvolledige zin
- [+] hiaat in het manuscript.
- gecursiveerd* in manuscript onderstreepte tekst
- KLEINKAPITAAL in manuscript twee- of meermalen onderstreepte tekst
- ◆ verwijzing naar een noot achterin
- ↓ meerdere noten in een fragment

- D Druckmanuskripte
- M Manuskripte, 1876-1882
- Mp Mappen loser Blätter, begin 1871 - begin 1889
- N Notizbücher, 1870-1888
- P Hefte vorwiegend philologischen Inhalts – Basler Vorlesungen, 1869-1874
- U Hefte philosophischen Inhalts aus der Basler Zeit, eind 1870 - voorjaar 1876

Nagelaten fragmenten
van begin 1875 tot eind 1879

I - 47

I

N 14

winter – voorjaar 1875

1[1] Romundt 9 januari: 9–10 maart, uiterlijk 10 april moet zijn geschrift
klaar zijn. ♦

1[2] Passage over Faust
Hölderlin
Slot Empedocles

1[3] 1875 4 5 Filoloog. Wagner. ♦
1876 6 Pers.
1877 7 8 Religie. School.
1878 9 10 Social<isme>. Staat.
1879 11 – 12 Mijn opzet. Natuur.
1880 13 Weg van de bevrijding.

1[4] Voorspel. De beschavingsfilister. ♦

1 Geschiedenis.
2 Filosofie.
3 Oudheid.
4 Kunst.
5 Religie. 1876 Pasen april mei juni
6 School. juli augustus september
7 Pers. oktober november december
8 Staat. 1877 januari februari maart
9 Maatschappij. april mei juni
10 Man als ik. juli augustus september
11 Natuur. oktober november december
12 Weg van de bevrijding. 1878 januari februari maart

1869 Pasen – 1876 Pasen. 7 jaar universiteit.

Pasen 1876 – Pasen 1878. 800 pagina's in 24 maanden,

24 : 800 | 33, d.w.z. elke dag een pagina, elke drie maanden

72 | 1 Oneigentijdse.

Op mijn 33ste ben ik dan met de Oneigentijdsen klaar.

- 1[5] 13 jaar oud – 19 Schulpforta.
19 – 24 Bonn Leipzig.
24 – 31 Bazel
31 – 33 ?

2

U 11 8a
tot begin maart 1875

Notities voor 'WIJ FILOLOGEN'

- 2 [1] De schelp is krom van binnen, ruw van buiten; pas als ze broemt als je erop blaast, krijg je het nodige respect voor haar. (Ind. Spreuken, ed. Böhlingk. I 335.) ◆

Een blaasinstrument dat lelijk is om te zien: het wordt pas iets als je erop blaast.

- 2 [2] *Thema's.*

Theorie van het lachwekkende. Met een reeks voorbeelden.

Theorie van het huiveringwekkende. Met een reeks voorbeelden.

Beschrijving van mijn muzikale ervaringen met betrekking tot Wagner.

De vraag in de muziek.

Er moet een groot opschrijfboek worden aangelegd voor de dagelijkse invallen en ervaringen, plannen enz.: waarin ook de wetenschappelijke inzichten kort en bondig genoteerd worden. Alle literaire plannen opzij zetten. *Mihi scribere!* ◆

- 2 [3] *Wijfilologen.*

Opzet, bij benadering.

1. Genese van de huidige filoloog.
2. De huidige filoloog en de Grieken.
3. Invloed op niet-filologen.
4. Toespelingen op de Grieken.
5. De toekomstige opvoeding van de filoloog.
6. Grieken en Romeinen – en christendom. Wolfs loskoppeling. ◆

1. (Lat.) 'Voor mezelf schrijven.'

Beter:

- a. De bevoorrechting van de Grieken.
 - b. Genese van de huidige filologen.
 - c. Hun invloed op niet-filologen.
 - d. Hun positie ten opzichte van de werkelijke Grieken.
 - e. Toekomstigs.
- 2 [4] Misschien tegen de vijanden van de Oudheid met Cicero in zijn *Pison*. c. 30 'Quid te, asine, litteras doceam? Non opus est verbis, sed fustibus.'¹ ◆
- 2 [5] Er blijft grote *twijfel* bestaan of je uit de *talen* de nationaliteit en *verwantschap* met andere *naties* kunt afleiden; een zegevierende taal is niets dan een herhaaldelijk (niet eens regelmatig) voorkomend teken van een geslaagde overheersing. Waar heb je ooit autochtone volkeren gehad! Wie over Grieken praat die nog niet in Griekenland leefden, hanteert een uiterst vaag begrip. Het specifiek Griekse is niet zozeer het resultaat van aanleg als wel van de geadapteerde instituties, waaronder ook de overgenomen taal.
- 2 [6] Ik wil voor mijn studenten korte catechismussen opstellen, bijvoorbeeld:
- over schrijven en lezen.
 - over Griekse literatuur.
 - voornaamste eigenschappen van de Grieken.
Grieken en Romeinen.
Wat je van de Grieken kunt leren.
- 2 [7] a. Bevoorrechting van de Oudheid, de redenen daarvoor en de weerlegging ervan. ◆
b. De genese van de filologen tot dusver, ook hun praktijk.
- 2 [8] *Klinger* zegt 'de cultuur is een vrucht van vrijere onbevreesdere gevoelens'. ◆

1. (Lat.) 'Wat zou ik jou, ezel, letteren onderwijzen? Je hebt geen woorden, maar stokken nodig.' Cicero, *In Pisonem*, c. 30

3

Mp XIII 6b (U II 8: 239-200)
maart 1875

Notities
voor
Wijfilologen

3 [1] Ga heen en verberg jullie goede werken ♦
en beken ten overstaan van de mensen
de zonden die jullie hebben begaan.
Boeddha.

3 [2] De achtste april 1777, toen F.A. Wolf voor zichzelf de naam ♦
stud. filol. verzoon, is de geboortedag van de filologie.

I.

3 [3] Tegen de filologie als wetenschap valt niets in te brengen: maar de ♦
filologen zijn ook de opvoeders. Daar ligt het probleem, waardoor
deze wetenschap ook onder een hogere rechtspraak valt. – En zou de
filologie nog wel bestaan als de filologen geen lerarenstand vorm-
den?

3 [4] Het is lastig de *bevoorrechtting* van de Oudheid te rechtvaardigen: ♦
want zij is uit vooroordelen ontstaan:
1) uit onwetendheid over de rest van de Oudheid, ♦
2) uit misplaatste idealisering tot een als humaniteit opgevatte ♦
mensheid in het algemeen; terwijl Indiërs en Chinezen in elk
geval humaner zijn,
3) uit schoolmeesterachtige eigendunk,
4) uit de traditionele bewondering die er van de Romeinen is ♦
uitgegaan,
5) uit protest tegen de christelijke Kerk, of ter ondersteuning ♦
ervan,
6) indruk die de eeuwenlange arbeid van de filologen heeft

gemaakt alsook de aard van hun arbeid; het moet toch om goudmijnen gaan, meent de toeschouwer.

- 7) Vaardigheden en inzichten die op grond daarvan zijn aangeleerd. Basisschool voor de wetenschap. ♦

In summa: deels uit *onwetendheid*, *verkeerde oordelen* en *bedrieglijke conclusies*, deels door het *belang van een stand*, die van de filologen.

Bevoorrechting van de Oudheid voortdurend door de kunstenaars, die het maatgevoel en de *sophrosyne*¹ onwillekeurig tot een eigenschap van de hele Oudheid maken. De zuivere vorm. Hetzelfde gebeurt door de schrijvers.

Bevoorrechting van de Oudheid als een afkorting van de geschiedenis van de mensheid, alsof hier een autochtoon bouwsel staat, waaraan al het wordende te bestuderen valt.

Feitelijk wordt thans langzamerhand *het ene na het andere argument voor deze bevoorrechting ontkracht*, en als de filologen het al niet merken, merkt men het buiten hun kringen des te sterker. De geschiedschrijving heeft haar uitwerking niet gemist; verder heeft de taalwetenschap onder de filologen zelf de grootst mogelijke diversificatie, ja desertie opgeleverd. Alleen de school hebben ze nog over: maar hoe lang nog! In de *huidige* vorm is de filologie *op sterven na dood*: de bodem is onder haar vandaan getrokken. Of er hoe dan ook een *stand* van filologen blijft bestaan, is uiterst twijfelachtig: in elk geval zou het een uitstervend ras zijn. ♦

- 3 [5] Uit onze *terminologie* blijkt al hoezeer we geneigd zijn de Antieken met de verkeerde maatstaf te meten; de overdreven betekenis die er bijvoorbeeld aan de *literatuur* wordt gehecht, of zoals Wolf praat over de 'immanente geschiedenis van de antieke eruditie', hij noemt het ook 'de geschiedenis van de *geleerde Verlichting*'. ♦

- 3 [6] Wat een hoon voor de '*humanioria*' klinkt er door in het feit dat men ze ook belles lettres (bellas litteras)² noemde! ♦

- 3 [7] De redenen die Wolf aanvoerde waarom je Egyptenaren, Hebreërs, Perzen en andere oriëntaalse volken niet met Grieken en Romeinen

1. (Gr.) 'bezonnenheid, beheersheid'

2. Frans en een soort Latijn: 'schone letteren', vgl. 'belletrise'

- op één lijn mag stellen: de eersten ontstegen ‘niet of nauwelijks het beschavingspeil dat je *burgerlijke verfijning* of *civilisatie*, in tegenstelling tot *hogere, in eigenlijke zin geestelijke cultuur*, zou moeten noemen’. En hij roept deze cultuur daarna meteen uit tot de geestelijke of *literaire*, ‘bij een gelukkig georganiseerd volk kan daarmee al een begin worden gemaakt voordat er orde en rust heersen in het uiterlijke leven’ (‘civilisatie’). Hij stelt vervolgens het verste Oosten van Azië (‘vergelijkbaar met individuen die zorgen dat hun woning, hun kledij en hun hele omgeving keurig op orde en van alle gemakken voorzien zijn, maar die nooit de behoefte voelen aan een hogere verlichting’) tegenover de *Grieken* (‘bij de Grieken, ook bij de beschaafdsten uit Attica, staat men vaak versted van het tegendeel, ze verwaarloosden als onbenullig wat wij in onze ordelievendheid veelal als basis van de geestelijke adeldom zelf plegen te beschouwen’).
- 3 [8] ‘Tegen het eind van zijn leven kreeg Markland, zoals zovelen van zijn gelijken vroeger, zo’n hekel aan alle geleerde roem, dat hij verscheidene studies waar hij lang aan gewerkt had deels liet slingeren, deels verbrandde.’
- 3 [9] ‘Toen Winckelmann nog jong was, bestond er eigenlijk geen studie van de Oudheid, behalve in de platvloerse dienst van disciplines die brood op de plank brachten – men las en verklaarde de Antieken destijds om zich beter op de uitleg van de bijbel en het corpus juris¹ voor te bereiden.’
- 3 [10] F.A. Wolf herinnert er ergens aan hoe bangelijk en pover de eerste stappen waren die onze stamvaders voor de vestiging van de wetenschap deden, hoe zelfs Latijnse klassieken als verdachte waar onder allerlei voorwendsels op de markt van de universiteiten binnengesmokkeld moesten worden; in de collegatalogus van Göttingen uit 1737 kondigt J.M. Gesner de Oden van Horatius aan ‘ut in primis, quid prodesse *in severioribus studiis* possint, ostendat’.²

1. (Lat.) ‘het belichaamde, vastgelegde recht’; ‘de wetboeken’

2. (Lat.) ‘opdat in het begin van de studie al duidelijk is welk nut ze voor *serieuzere studies* kunnen hebben